

Eman og Rima i hammamen – fra filmen *En sort streg om øjet* (2006, instruktion: Camilla Magid)

Kvinder i hammam

På dokumentaroptagelse i Syrien

Af Camilla Magid

Dette er skrevet umiddelbart efter, at ambassaden i Damaskus stod i brand. Det var ikke en gang halvanden måned siden, at jeg selv stod i bygningen. Er de venlige mennesker på gaden, som hjalp mig med at finde vej derhen, at finde blandt dem, som med vredens vanvid lysende i øjnene råber slagord mod Danmark? Er denne kløft mellem kulturer så dyb og så bred, at der ikke kan bygges broer over den?

Det kan synes sådan, når man ser de muslimske landes reaktioner på Jyllands-Postens Muhammed-tegninger og krav om en undskyldning fra den danske regering, og når man herhjemme ser den manglende forståelse for, hvor krænkende det at af-

bilde Muhammed er for muslimer.

De billeder, der i disse dage (februar 2006) ruller over skærmen, viser et helt andet Syrien end det, jeg mellem september og december 2005 befandt mig i for at optage en dokumentarfilm.

Her oplevede jeg stor venlighed og gæstfrihed fra alle, jeg mødte – fra de korte samtaler med taxachauffører og juicesælgere, som spurgte til de danske køer og vores osteproduktion, til kvinder, som jeg mødte i hammamerne (de syriske bade) og på busrejser gennem landet; kvinder, der inviterede mig hjem til sig. Jeg rejste rundt alene, alene kvinde, uden at føle mig utryk.

Fra Forsvarsakademiet til Syrien. Min vej mod denne films tilblivelse begyndte allerede for flere år siden. Gennem rejser i området var jeg blevet betaget af den arabiske verden på godt og ondt, og i mine studier på Film- og Medievidenskab begyndte jeg at fokusere på de arabiske medier og medie-dækningen af 'de fremmede' herhjemme. Efter 11. september og i forbindelse med invasionen af Irak følte jeg en frustration over de danske mediers fremstilling af begivenhederne i Mellemøsten. Jeg oplevede, at den arabiske vinkel sjældent blev dækket, formodentlig mere som et resultat af manglende ressourcer end af mangel på vilje til at give et nuanceret billede af forholdene i Mellemøsten.

For blandt andet at lære at tale arabisk søgte jeg ind på Forsvarets sprogofficersuddannelse, en uddannelse, hvor man ud over at lære arabisk skrift og tale har fag som Islam og Mellemøstens moderne historie på bachelorniveau. Målet for mig er at kombinere mine to uddannelser i et arbejde, som kan være med til at give en større forståelse af den arabiske kultur og forbedre integrationen af folk med arabisk baggrund herhjemme.

Umiddelbart efter at jeg var blevet færdig som sprogofficer, tog jeg afsted til Syrien.

En film om kvinder i hammam. Mit projekt var i sin grundtanke at vise et lille stykke arabisk liv – i dette tilfælde to unge kvinders liv – for at give et mere nuanceret billede og en dybere forståelse af en kultur, som for mange synes så fremmed. At undersøge, om vi virkelig er så forskellige. Tanken var at holde hovedscenen i en kvinde-hammam – en vigtig del af den syriske kultur. I gamle dage havde hammamen en praktisk og nødvendig funktion som bad. Samtidig fungerede den som

ægteskabscentral, hvor kommende svigermødre havde lejlighed til at se potentielle svigerdøtre efter i sømmene. I dag har stort set alle bad i hjemmet, og man kommer her for det sociale. I hammamen har kvinderne et frirum, og her kan man tale med sine veninder i timevis uden at blive afbrudt af mænd eller af omverdenens krav.

Jeg ville vise en sanselighed og en kropslighed, man normalt ikke forbinder med disse kvinder, derfor valgte jeg hammamen som ramme. Når først sløret er lagt, er der mere at spejle sig i end først antaget.

Den muslimske kultur er i de sidste år kommet tæt på, men det er forståelsen for den ikke. Jeg ønsker at være med til at nedbryde fordomme om den arabiske verden. Det, jeg vil med denne film, er at give større indsigt i de unge muslimske kvinders verden.

Gatekeeping. I det syriske samfund er gode kontakter altafgørende. Da jeg tog afsted, kendte jeg ingen i Syrien. Det første stykke tid brugte jeg på dagligt at besøge forskellige kvinde-hammamer for at iagttage ritualerne omkring et hammambesøg, se på rummene og forsøge at få kontakt til forskellige kvinder som mulige hovedpersoner til filmen. Det sidste var svært. Selv om de var nysgerrige, søde og gerne ville tale, fik jeg ikke en fornemmelse af kontakt, som ville kunne føre mig videre.

Gennem en ven fik jeg kontakt til en dansker, som har boet og arbejdet i hovedstaden Damaskus i fire år. Han satte mig i forbindelse med en internationalt anerkendt syrisk kunstfotograf, som hvert år arrangerer en international fotofestival og en kvindekunsthøjsfest i Aleppo i det nordlige Syrien. Jeg rejste op for at møde ham, og derfra begyndte tingene at gå stærkt.

Fotografen var interesseret i at støtte projektet og introducerede mig til forskelli-

Fra oven: Rima og Eman – fra filmen *En sort streg om øjet*

ge kvinder. Gennem ham mødte jeg Eman og Rima, som senere skulle blive filmens hovedpersoner, og jeg fik også kontakt til en kvindelig syrisk fotograf, som lige var vendt tilbage til Syrien efter fem år på en parisisk filmskole.

Det var en nødvendighed, at fotografen var kvinde. I en kultur, hvor kønnene i så høj grad lever adskilt, ville det at have en mand med på optagelserne ændre stemningen totalt, og vi ville heller ikke have kunnet optage scenerne i hammamen.

Fotografen blev en uvurderlig hjælp. Gennem hendes kontakter lejede vi udstyr i Damaskus. Ud over at være billigere end at leje hjemmefra havde det den fordel, at vi undgik problemer med at bringe udstyret gennem tolden i lufthavnen. Desuden havde hun indblik i, hvad vi kunne tillade os at filme, og hvad vi ikke kunne, og hun kunne sproget.

Eman og Rima. Det var meget nemt at lære Eman og Rima at kende, på trods af at vi er vokset op i to forskellige verdener. Det virkede, som om det at være ung kvinde – i gang med at navigere rundt i søgen efter kærligheden, et meningsfuldt job, gode venner, lykke – vejede tungere end vores kulturelle forskelle.

Rimas far er fiskehandler i Latakia – en syrisk havneby. Hun studerer jura i Aleppo. Hun har i sit liv truffet nogle kontroversielle valg, der har skabt konflikter mellem hende og hendes familie. Som 19-årig besluttede hun at lægge sit tørklæde, hvilket medførte, at faderen ikke talte til hende i over to år. Hun var parat til at gifte sig med sin kristne kæreste og tage de kampe, dette måtte medføre, men han turde ikke komme hjem med en muslimsk pige, og forholdet endte med, at han rejste til USA og giftede sig med en pige, hans familie havde fundet til ham.

Eman er vokset op i Kuwait sammen med sine forældre og deres tretten børn, men familien måtte rejse tilbage til Syrien i 1990, da den anden Golf-krig brød ud. Hjemme i Syrien ventede faderens anden kone og deres fire børn. Alle Emans søstre er gift med en søn af en af hendes farbrødre. Forældrene ville til nød lade hende blive gift med en søn af en morbror, men en fremmed – en mand uden for familien – er udelukket.

Eman har ikke anden uddannelse end grundskolen, men alligevel sidder hun i dag i en stilling som Project Manager på et sundhedsprojekt under WHO. Hendes digte og fotografier, som forestiller hende selv, er meget intime og sensuelle, en kontrast til hendes ydre. Hun går med tørklæde og i løsthængende tøj.

Oprindeligt skulle Emans søster også have medvirket i filmen. Hun var lige blevet gift med sin fætter, som hun aldrig

havde talt med før deres forlovelse og kun mødt et par gange før brylluppet. Hun er gymnasielærer og meget religiøs, men alligevel accepterer hun fuldstændig sin søsters måde at leve på. For mig var deres forhold et godt eksempel på noget, jeg mange gange oplevede i Syrien, nemlig at folk lever side om side, skønt de har forskellige guder, værdier og livssyn. Desuden repræsenterer søsteren den traditionelle syriske kvinde, i modsætning til Eman og Rima. Mens de er rebelske og bryder med de traditionelle mønstre, har søsteren ingen trang til at leve som dem. Hun ville have været en god modvægt til Eman og Rima, men desværre sprang hun fra projektet, umiddelbart før vi gik i gang med at optage, fordi hun var i dårligt humør på grund af en strid med sin mand.

Uden om myndighederne. Som udgangspunkt var jeg ikke i tvivl om, at alt skulle foregå efter bogen – med officielle tilladelser til at filme og få båndene ud af landet, syrisk bureaukrati og alt, hvad dertil hører. Af min visumansøgning fremgik det, at jeg var i landet for at lave research til en dokumentarfilm om kvinder. Det er ikke ulovligt at filme i landet, men det er ulovligt at drive journalistisk virksomhed uden myndighedernes tilladelse.

Ved at tale med folk fra det syriske film- og kunstmiljø indså jeg imidlertid hurtigt, at hvis filmen skulle blive til noget, skulle det være uden myndighedernes indblanding. Vi blev nødt til at optage uden tilladelse, for sammen med tilladelsen ville følge en mand fra sikkerhedspolitiet, som skulle ledsage os under optagelserne. Sådan ville det have været helt umuligt at opnå den intimitet og åbenhed, som kvinderne viser os i de endelige optagelser. Desuden ville vi risikere, at alle medvirkende ville blive afhørt gentagne gange, og at bånd-

dene skulle screenes og godkendes, inden jeg kunne tage dem ud af landet. Jeg blev derfor rådet til at holde lav profil. Hvis jeg gjorde dét, ville der ikke blive nogle problemer. Styret holder sig så vidt muligt fra udlændinge, og selv om vi skulle blive taget i at optage uden tilladelse, ville der ikke ske os noget, så længe det ikke var politiske eller islamistiske emner, vi arbejdede med. Det sidste skulle heldigvis vise sig at holde stik.

Men det at optage uden tilladelse havde omkostninger: vi kunne ikke optage i det offentlige rum, men var med nogle få undtagelser begrænset til private lejligheder. Desuden var der den konstante utryghed og følelse af hele tiden at måtte kigge sig over skulderen. Jeg kunne ikke fortælle andre end de involverede, hvad jeg lavede i landet. Og så var der den reelle risiko.

Ansvar for de medvirkende. Når man er opvokset i et system, hvor man ikke behøver at udøve selv censur, inden man taler, og hvor man kan ytre sig, som man vil, er det svært at se de usynlige grænser, som omgiver en i et diktatur som Syrien. Regler overholdes, brydes og omgås, og som fremmed i systemet har man ikke en chance for at gennemskue, hvilke veje man trygt kan gå, og hvor der er farligt.

Det var en mærkelig situation. Jeg følte og føler mig stadig ansvarlig for de medvirkendes og min fotografs sikkerhed. Hvilken risiko udsatte de sig for ved at arbejde sammen med en udlænding uden styrets godkendelse?

Jeg drøftede de mulige konsekvenser ved at optage uden tilladelse med fotografen og de medvirkende, da jeg følte, at de bedre end jeg kunne vurdere risikoen. Fotografen var relativt ubekymret. Som del af den syriske filmverden var hun tydeligvis vant til at omgå myndighederne – det er simpelthen

Eman tager billeder af sig selv – fra filmen *En sort streg om øjet*

en nødvendig del af arbejdet.

Kvinderne var heller ikke bekymret for styret, men tænkte mere på deres omgivelseres reaktioner. Rima havde ingen betænkeligheder ved at stå frem og fortælle sin historie. Hun har hele tiden ønsket at bidrage til debatten om den arabiske kvindes rolle. Både debatten i Vesten og, især, i Syrien, da det er det samfund, hun lever i. Hun har derfor været interesseret i, at filmen skulle vises i Syrien.

Eman derimod har langt mere på spil. Hendes familie kender endnu ikke til de kunstfotos, hun laver med sig selv som model. De kender heller ikke noget til hendes kæreste i Saudi-Arabien, som igen ikke kender til det faktum, at hun går med tørklæde. På trods af disse forhold har hun ikke været i tvivl om, at hun ønskede at være med i filmen.

Jeg lavede en kontrakt med begge kvinder. I kontrakten indgår et punkt om, at filmen kun må vises i de arabiske lande

med de medvirkendes samtykke.

På besøg hos det syriske sikkerhedspoliti. En gang fik vi problemer. Vi havde en pause i optagelserne i en privat lejlighed og besluttede os for at udnytte tiden ved at optage cleansound – storbylyd. Vi gik ind i en park, lod kameraet blive i tasken og stillede os diskret i et hjørne for at optage lyden med mikrofonen. I løbet af få minutter var vi omringet af mennesker, som syntes, at det virkede noget suspent, det vi stod og lavede. Vi blev sat på en taxa sammen med en politibetjent og kørt til en bygning omkranset af høje mure og svært bevæbnede vagter. Den skulle vise sig at huse *al muxaabaraat* – det syriske sikkerhedspoliti.

Indenfor blev vi mødt af chefen, en behagelig og velklædt mand, der spurgte, om vi helst ville have te eller kaffe. Vi ville helst bare væk derfra. Efter at han havde set på dagens optagelser og øjensynligt ikke fun-

det dem synderligt problematiske, fik vi lov at gå, efter at han havde fået navne, adresser, telefonnumre, hotel osv.

Vi forlod sikkerhedspolitiet med kamera og bånd i god behold, men med en ubehagelig følelse i maven. For mit vedkommende forsvandt den først, da jeg et par uger efter igen stod på dansk jord med båndene i sikkerhed. Fotografen var mere pragmatisk. Hun sagde, at i hendes job ville hun højst sandsynligt komme i karambolage med sikkerhedspolitiet mange gange i fremtiden, så hun var bare glad for nu at have prøvet det.

Besøget var i sig selv udramatisk, men det påvirkede alligevel resten af optagelserne. Vi ventede hvert øjeblik, at der ville dukke nogen op. Både fotografen og jeg var utrygge under resten af forløbet, hvilket selvfølgelig også smittede af på de medvirkende. Men samtidig gav det os også en større følelse af forbundethed, så vi gik fra at være kamerakvinde, medvirkende og instruktør til at være fire personer, som sammen var i færd med at lave et stykke dokumentation om kvinders liv i Mellemøsten

Hammam-optagelserne er lavet i en gammel, oprindeligt jødisk hammam midt inde i Aleppos *suaq* – markedet i den gamle bydel. Vi havde lejet stedet, men turde ikke røbe formålet med, at vi var der. Det skal siges, at det er almindeligt, at en gruppe kvinder lejer en hammam i en hel eller halv dag for at kunne være der alene i hinandens selskab. Vi måtte skjule kamera og mikrofon i vores tasker under håndklæder og hårshampoo, og jeg havde boomstangen bundet fast til kroppen under min gulvlange nederdel. Det lykkedes os at få de optagelser, vi skulle bruge, men hele tiden var vi allesammen præget af angsten for at blive opdaget.

Etiske overvejelser i klipperummet. I øjeblikket er vi ved at klippe filmen færdig, og her sidder jeg som enhver anden instruktør og træffer valg om, hvilken vej materialet skal gå. Om hvordan jeg bedst muligt er loyal over for de medvirkende uden at skilte deres tilværelse som mindre problematisk, end den faktisk er. Samtidig ønsker jeg imidlertid heller ikke at lave en film, der får tilskueren til at opfatte disse kvinder som stakler.

En anden vigtig overvejelse – især i lyset af konflikten om Muhammed-tegningerne – har gået på Eman og Rimas risiko ved, at filmen bliver offentliggjort. Hvilke konsekvenser vil det kunne have for dem i forhold til deres familier og jobs? Jeg har haft løbende kontakt med kvinderne, og de ønsker stadig at fortsætte projektet.

Det har fra starten været klart, at det at stå frem og fortælle deres historier har betydet meget for dem. Både fordi de dermed kunne være med til at gøre op med Vestens forenkede opfattelse af arabiske kvinder, men også fordi filmen gav dem mulighed for at tale om emner, som de til daglig har svært ved at tale åbent om.

I filmen giver kvinderne udtryk for deres frustrationer over de begrænsninger, som de oplever i deres hverdag, og over den pris, de har måttet betale for at bryde normerne. De må holde deres kæresteforhold skjult for familien. Eman er som den eneste datter i familien aldrig blevet friet til af en af sine fætre, måske fordi hun ikke er jomfru på grund af en operation, hun fik foretaget som 11-årig.

Filmene viser to kvinder og deres søgen efter en identitet i et samfund, der er i forandring, hvor traditioner langsomt brydes. De unge kvinder lever i en anden verden end forældrene. Et sted fortæller Eman:

“Min mor vil gerne have, at jeg lever et traditionelt liv. For hende er det *lykke*. Men lykke er noget forskelligt for forskellige mennesker.

Et traditionelt liv betyder ægteskab, børn og et hjem ... på den traditionelle måde. I min familie er det utænkeligt, at en pige gifter sig med andre end sin farbrors søn. (...) Jeg er den eneste, som det aldrig vil ske for. Jeg er også den eneste, som ingen har friet til.

Nu er jeg 30 år, men min mor benægter det. Hun siger, at jeg ikke skal sige det til nogen. For hende er det en katastrofe.”

Der er ingen tvivl om, at filmens emne er følsomt. Der er imidlertid ikke tale om en generaliserende film om arabisk kultur, men derimod om en film om nogle kvinder, som har deres at kæmpe med, bl.a. i kraft af den kultur, de lever i – ligesom kvinder herhjemme har deres at kæmpe med i kraft af vores kultur.

Jeg har som udgangspunkt ikke ønsket at lave en tørklædefilm, da jeg er uforstående over for den store debat, emnet har skabt herhjemme. Jeg mener, at det må være et personligt valg, som andre ikke kan blande sig i. Men det blev hurtigt klart, at det er så vigtigt et emne for kvinderne i filmen, at det ikke er til at komme udenom. Tværtimod bliver det nødt til at få en forholdsvis central plads i filmen, hvis jeg skal portrættere kvinderne sandfærdigt.

I redigeringsfasen bliver det klart, i hvor høj grad fortolkningen af det, de medvirkende siger, afhænger af seerens kontekst. Der er forskel på, når en syrisk kvinde siger noget hjemme i sin lejlighed foran et kamera i Syrien, og når dansk tv bringer et citat fra en syrisk kvinde. Herhjemme er der risiko for, at citatet bliver skrevet ind i en anden kontekst, der handler om islam, arabisk kultur og kvindeundertrykkelse. Fokus skifter fra at være en personlig oplevelse – med alle de facetter, som spiller ind i denne – til at blive et eksempel, der tolkes ind i et forenklet billede.

For mig kommer filmen til at handle om kærlighed, om to stærke kvinder og om, hvor mange ligheder der er mellem dem og mig på trods af kulturforskellen. Mange af de tanker, de gør sig om kærligheden – om angsten for at binde sig, om at være utilfreds med sin krop, om begær, og om det at blive tiltrukket af en anden – er de samme tanker, som kvinder herhjemme går rundt med. Det er det, jeg synes er interessant. Andre vil kunne tage elementer ud af konteksten og opfatte kvinderne som undertrykte. I mine øjne er de stærke kvinder, der hele tiden træffer selvstændige valg. Jeg ser på ingen måde disse kvinder som ofre – og det gør de heller ikke selv. Tværtimod.